

ההתרעה כמושג יסוד בתפיסת הביטחון

אלוף אהרון זאבי (פרקש)

התרעה אסטרטגית אמורה לתת לצה"ל לא רק התרעה אופרטיבית באשר לעיתוי המלחמה, היקפה ומקומה, אלא גם לאפשר לו תכנון מדורג נכון ובזמן של המערכה הבאה, יכולת ומוכנות להכריע את המלחמה ביחסי שחיקה סבירים וכן בנייה של מערך אימונים, אמצעי-לחימה ומלאים

מהות ההתרעה

אמנון ליפקין-שחק הסביר בהקדמתו לקובץ מודיעין וביטחון לאומי את מהות ההתרעה ברמה הלאומית: "למודיעין משמעות קיומית והוא מהווה תחליף זול לגיוס מתמיד של סדר כוחות גדול [...] וביום פקודה ייתן המודיעין את מרחב הביטחון שיאפשר למקבלי ההחלטות שהות מתאימה להיערך ולנקוט צעדים המתחייבים מהסכנה המאיימת על ביטחון האומה". נראה כי במציאות המורכבת שבה אנו מצויים כיום ראוי וחשוב ביותר לבחון את המשמעות של "השהות המתאימה", שאותה מזכיר שחק, והאם התפיסות לגבי המונח הזה עומדות במבחן הזמן.

הראייה המסורתית בתפיסת הביטחון גרסה, שיש לבנות את מערך המודיעין כך שיבטיח התרעה ארוכה יותר מהזמן הדרוש לגיוס המילואים ולפריסת כוחות צה"ל בחזית, או בחזיתות הנדרשות. ראוי כבר כאן להדגיש, כי אותו "זמן" אינו רק הזמן הטכני של הגיוס וכי יש להבטיח את

הזמן הנדרש לשורת פעילויות הכרחיות, המתבצעות במהותן באופן טורי ולא במקביל. מדובר בזמן הדרוש:

לאמין — לגיבוש המצב ההתרעתי.

במטכ"ל — לגיבוש הערכת מצב והמלצות לממשלה.

לממשלה — להחלטות.

למהלכים מדיניים ו/או צבאיים לפני הגיוס.

לצה"ל — לגיוס עצמו ולהיערכות הכוחות.

בעידן הנוכחי יש לבחון גם את משך הזמן הנדרש להכנת

הרגישות הגבוהה לנושא ההתרעה מקורה בטרומה לאומית, בצה"ל ובחברה הישראלית כולה, ששורשיה בהפתעה במלחמת יום הכיפורים. המציאות הממשית היום-יומית משמרת טראומה זו בשל הצורך במתן תשובות בסוגיה מרכזית זו גם בימים אלה. ניתן לומר, כי הרגישות שלנו גבוהה במיוחד בשל השוליים הצרים של הביטחון של ישראל ברובד האסטרטגי (א-סימטריה בסיסית וכדומה) והאופן שבו נשענת תפיסת הביטחון שלנו על נושא ההתרעה. בהעדר יכולת התרעה, או לחלופין חשש להפתעה בסיסית, שאת תוצאותיה לא ניתן לשער,

קשה להעלות על הדעת קיום אורח חיים נורמלי/תקין במדינת ישראל. הבעייתיות סביב נושא ההתרעה נעוצה גם בכך, שהיא אינה מורגשת ביום-יום, והיא נבחנת רק בשלב הקריטי של משבר המלחמה. טיפול בה בעיתוי כזה הוא לרוב מאוחר מדי, והתוצאות יכולות להיות גורליות.

המורכבות הגוברת של

המצב האסטרטגי, המושפעת מקיום מצב של הסדרים ביטחוניים עם מקצת יריביו מחד גיסא, ומגידול בסל האיומים מאידך גיסא, מחייבת בחינה של מאפייני ההתרעה הנדרשת לצה"ל ולמדינת ישראל. מאמר זה מבקש להציג כיוונים לדיון בסוגיה הזאת, דיון אשר עיקרו כמובן חייב להיעשות בפורומים מקצועיים סגורים. עם זאת חשוב, שכלל קציני צה"ל והעוסקים בתחום הביטחוני יהיו ערים לסוגיה מרכזית זו, שנגזרותיה עשויות להיות רלוונטיות בעשייתם השוטפת.

ראש אט"ל.
בעבר מפקד
עוצבת מודיעין
וסגן ראש
אג"ת.

בעל תואר שני
במזרחנות

העורך לספיגה, תהליך המתחיל לא לפני הורדת פקודת הגיוס לצה"ל. זאת בכפוף לעובדה, שהכנת העורך פירושה גם מתן פומבי לצעדים הננקטים בצה"ל.

בהתאם לדרישות האלה נבנתה מערכת מודיעין בעלת יכולת איסופית גבוהה, שנועדה לספק, ברמת ביטחון סבירה, התרעה מפני מתקפה כוללת בתחום זמן של ימים אחדים. לצורך הדיון נכנה אותה "התרעה אופרטיבית". תחת הכותרת הזאת נכללת בצד מתקפה בסד"כ מלא מצד מדינה אחת או קואליציה גם מתקפה מוגבלת על פניה וסוגיה השונים.

התרעה מעין זו עשויה להספיק כאשר צה"ל מקיים באורח מתמיד רמת מוכנות גבוהה ללחימה, הבאה לידי ביטוי בהיקף הכוח הסדיר, בכשירות האמצעים, במיומנות גבוהה של כוח המילואים וברמות המלאים. כל אלה צורכים

משאבים רבים, שהיקפם אינו מאפשר לצה"ל בהסדרים העכשוויים להקצות במקביל את המשאבים הנדרשים לכשירות, לכוננות ולבניין הכוח העתידי. הקושי הזה ומשבר המשאבים עומדים ברקע לצורך להגדיר שתי רמות נוספות של התרעה (מעבר להתרעה האופרטיבית), שאותן נכנה לצורך הדיון:

א. התרעה מערכתית.

ב. התרעה אסטרטגית.

אין מאמר זה עוסק בסוגיה המורכבת מבחינה מודיעינית של מתן התרעה על תקיפה נקודתית, בין אם מדובר בפיגוע טרור ובין אם בתקיפה נקודתית מן האוויר.

ההתרעה המערכתית*

התרעה מערכתית היא מצב המחייב התארגנות למניעתה של הפתעה במערכת מול מדינה, שעימה נחתם הסכם שלום, או כזאת המעדיפה את הדרך המדינית לפתרון סכסוכים וקונפליקטים בין מדינות.

מדובר בהצבעה על שינוי מהותי המתחולל, או עומד להתחולל, במערכת המדינית-ביטחונית, שמשמעותו היא מעבר היריב ממעגל האיום בכוח למעגל האיום בפועל. הגדרת התרעה מעין זו צריכה להתבצע מול כל יריב פוטנציאלי באורח פרטני. הגדרת מרחב ההתרעה תביא בחשבון הן את כלל הצעדים שצריך לעשות היריב על-מנת להוות איום מעשי ומצד שני את משך הזמן הדרוש למדינת ישראל להיערך על-מנת לתת מענה ראוי לאפשרות, שאותה מדינה תשוב ותתייצב במעגל העימות.

* תרגום מהמלה באנגלית system ולא operation. פירושה התרעה על שינויים ותפניות במערכת (ב-system).

בחינת מרחב ההתרעה בדרך זו באה לתת כלים, שיסייעו להצביע על משמעויות של תפניות, שבעת הנוכחית סבירותן אינה גבוהה, אולם אם יתממשו, זמן ההיערכות של צה"ל מולן עשוי להיות ארוך ממשך השינוי הנדרש אצל היריב. בקבוצה זו של התרעה יש לכלול גם הצבעה על מדינות שבהן מתפתח תהליך של נכונות לכניסה למעגל הסדרים או להרחבת הסדרים קיימים והעמקתם. אחד המרכיבים החשובים לקיומו של מרחב ההתרעה המערכתית הוא סך כל ההסכמים המדיניים והביטחוניים שאנחנו מקיימים עם שכנינו. כל תוספת למכלול הזה, בדמות אמנות נוספות, או קבלה הדדית של משטרי פיקוח, מאששת את יכולת ההתרעה ומגדילה את מרחבה.

בהיבט של בניין הכוח, מחייבת התפיסה הזאת הגדרת

"ככל שצה"ל מצטייד באמצעים חדישים עתירי טכנולוגיה מתקדמת, הופכים מושגי הכשירות והזמינות למורכבים יותר ולקריטיים יותר להבטחת הכשירות המבצעית של הכוחות"

היכולות הנדרשות מצה"ל לאור יכולות היריב בכוח, ולא דווקא של היריב הנראה בנקודת זמן נתונה כאויב בעין. ייתכן שכן צריך לבחון, למשל, את היכולות של זרועות האוויר והים של צה"ל מול הזרועות המקבילות בצבא היריב, הנהנות מאמל"ח מערבי מתוחכם, ולא רק מול אלה של צבא אויב, שעיימו אין לנו הסכמי שלום. אין בכוננותנו לטעון, כי על צה"ל לקיים בכל עת מענה זמין מול כל איום פוטנציאלי, אולם בהחלט נדרש לשקלל את מרכיבי האיכות של איום זה בעת אפיון יכולות היסוד של צה"ל בתחום הנדון.

על-מנת לבנות יכולת לתת התרעה מערכתית מסוג זה, על מערכת המודיעין לבנות באורח שיטתי הן את נדבך האיסוף הנדרש והן את נדבך המחקר וההערכה המתאימים. בתחום האיסוף אין לצפות, למשל, ממערך איסופי לספק מידע רק בתחום הצבאי, אלא גם באשר למגמות ולזרמים בחוגי אופוזיציה פוליטית או תנועות דתיות. המצב מורכב אף יותר בתחום המחקר. אם בתחום האיסוף יכול אותו כוח-אדם מקצועי להפעיל כלים דומים יחסית מול יעדי

איסוף מגוונים, הרי שבתחום המחקר נדרשת מומחיות ספציפית של החוקר בתחום שעליו הוא מופקד.

חוקר מדיני יתקשה להעריך מידע על שינויים בתורת לחימה באותה מידה שחוקר צבאי יתקשה לאתר שינויים במצע של מפלגה. יתרה מזו, תחומים רבים מחייבים התמחות מקצועית צרה, כגון תשתיות לאמל"ח כימי, או הבנה מעמיקה באידיאולוגיה של פלגים שיעיים קיצוניים.

ההתרעה המערכתית מתמודדת אם כן עם תהליכים ארוכי טווח, דינמיים ומורכבים מאוד, שלעיתים גם לעוסקים בהם בצד היריב לא נהירות עד הסוף תוצאותיהם והשלכותיהם המגוונות. הניתוח המודיעיני אמור להקיף את כלל הפעילויות

במדינה הנחקרת, אולם מטבע הדברים תינתן תשומת לב מיוחדת לחקר התפתחות תשתיות הכוח הצבאי, יכולות היסוד ובניית יכולות שיביאו לעליונות ארוכת טווח של היריב בתחום מסוים. מכיוון שתהליכים בתחום בניין הכוח, כמו גם שינויים במרקם המדיני/חברתי, הם לרוב תהליכים ארוכים מאוד, הרי שגילוי רגישות לאיתורם המוקדם ומתן התרעה מערכתית הולמת עשויים לתת לצה"ל ולמדינה שהות מספקת לבנות מענה מתאים, ובר-זמן לנהל מעקב מודיעיני אינטנסיבי, שיאפשר מעבר בזמן ממצב של התרעה מערכתית למצב של התרעה אסטרטגית.

התרעה אסטרטגית

התרעה אסטרטגית היא מושג מורכב, המבטא את מידת ההתכווננות והמוכנות של האויב כמדד לצעדי המוכנות וההתכווננות הנדרשים מצה"ל. אין זה סוד, כי מידת מוכנותו של צה"ל הינה נתון דינמי, המושפע מהיקף המשאבים שהוקצו לרכש, לרמות המלאי, לביטחון השוטף, לאימונים, לקיום השוטף ולפרמטרים רבים נוספים. על אף שמוסכם על כולם, שאין אמ"ן חוקר את כוחותינו, הרי היכולת להגדיר כראוי את מרחב ההתרעה האסטרטגית מותנה בקיום דו-שיח רצוף בין גורמי המחקר וההערכה באמ"ן ובין הגורמים המבצעיים ובקיום מודעות עמוקה של אנשי המודיעין לנקודות החוזק והחולשה של צה"ל.

לא מודעות כזאת עשויה להיווצר הערכת חסר מסוכנת לגבי מידת האקוטיות של המידע וקחות חושים לגבי הצורך להגדירו כמידע התרעתי. פער מעין זה היה, כנראה, אחד הגורמים שתרמו למחדל המודיעיני ערב מלחמת יום הכיפורים, והקשה על אמ"ן לאתר את התפנית שחלה במצרים בסוף

אוקטובר 1972 עם הדחתו של שר המלחמה המצרי. מרכיב נוסף, שקיומו חיוני להערכת מצב אמניה של התרעה אסטרטגית, ואשר חורג מתחומי הטיפול והאחריות של אמ"ן, הוא קיום דו-שיח מתמיד בין המופקדים על התחום המבצעי לאנשי הטכנולוגיה והלוגיסטיקה. ככל שצה"ל מצטייד באמצעים חדישים עתירי טכנולוגיה מתקדמת, הופכים מושגי הכשירות והזמינות למורכבים יותר ולקריטיים יותר להבטחת הכשירות המבצעית לכוחות. בלי לרדת לעומקם לא יוכל המפקד לקבוע את מרחב ההתרעה האסטרטגית הדרוש לצה"ל כדי להבטיח שבהינתן ההתרעה האופרטיבית יוכל אכן צה"ל לצאת לפעולה מייד, במלוא כוחו, כשהוא מצויד ומאומן באופן המיטבי.

להתרעה האסטרטגית יש תרומה חשובה גם בתחום פחות מוחשי, אך לא פחות חשוב – תחום המודעות. על אף המערכת הברורה של פקודות הקבע וההנחיות, לא דומה רמת העשייה ביחידות כשהאווירה היא של הסדרים מדיניים בפתח לעשייה נוכח חשש ענייני (גם אם לא מידי) ממלחמה. מאפיינים איכותיים אלה של העשייה הנגזרים מהדריכות הינם מרכיב מפתח ליצירת מוכנות אמיתית ולשימורה לאורך זמן.

סיכום

הניתוח הכולל של ההתרעה כמושג יסוד בתפיסת הביטחון מוביל למסקנה, כי מושג ההתרעה הקלסי, שהתגבש לאחר מלחמת יום הכיפורים חייב להשתנות. מבחנה האמיתי של ההתרעה הוא לא רק בהיותה ארוכה יותר ממשך הגיוס והפריסה של כוחותינו, אלא היא צריכה להיבחן גם ביכולתו הכוללת של צה"ל להכריע את המלחמה במהירות וביחסי שחיקה נמוכים ביותר. אין זה מספיק לבוא ולומר: יש התרעה אופרטיבית למלחמה, האומרת, למשל, בעוד יומיים או בעוד חמישה ימים – מלחמה. אמירה כזאת בלבד, למרות חשיבותה המרכזית, מעמידה בפני צה"ל קשיים ממשיים בפני יכולתו להכריע את המלחמה. אמ"ן צריך להיערך במצבים כאלה למתן התרעה אסטרטגית. חשוב לזכור, כי כל זאת לא בהכרח משום שהאויב השתנה, אלא מכיוון שצה"ל השתנה.

בשורשי ההתרעה האסטרטגית תפיסה, שעל פיה אמ"ן מספק התרעה כוללת על הרבדים העמוקים ביותר של עשיית האויב ועל ההכנה המדורגת של צבאו למלחמה. זאת במתואם ובשילוב למענה, לבניין הכוח ולמוכנות של צה"ל,

צה"ל נדרש למסד כלים
לרבי-שיח מתמשך ופתוח
בין גורמי הפיקוד, המבצעים
והמודיעין ובין הגורמים
המופקדים על המשאבים
והממשלה

אשר חייבים להיות ממוקדים להכרעת המלחמה לכשתתרחש.

על הרקע הזה ברור, כי המודיעין נדרש להתמודד עם המערכת כולה (עם כל ה-system). זאת תוך ניסיון להביט עליה בכללותה ולא על האויב בלבד. ניתוח זה חייב להיעשות מנקודת תצפית, הבוחנת, מנתחת ומשקפת את יחסי הגומלין הדינמיים שבין צה"ל לצבא האויב, תגובותיו במערכת לאור ההתנהגות שלנו וחוזר חלילה, במעין מעגל דינמי, המשתנה באופן תמידי ומושפע רבות גם מזירות אחרות: מדיניות, חברתיות, כלכליות, וכדומה.

משמעות הדבר היא, כי ההכרעה וההתרעה צריכות להיות נידונות, מנותחות ומטופלות ברציפות, בצורה משולבת זמן רב לפני ההיערכות הספציפית למלחמה ובמסגרת מחשבתית כוללת ואחידה. זאת ועוד, אלה צריכים להיות משולבים מלכתחילה בתורת הביטחון ובתפיסת הפעלת הכוח כך שיתאימו למציאות המורכבת, שעמה עלינו להתמודד.

כאמור, לצערנו הרב, אין למושגים בתפיסת הביטחון משוב אלא עם פרוץ המשבר. ואז, כאשר המשבר ניצב לפנינו, לא נותר לרוב הזמן הדרוש לביצוע תיקונים. המצב הזה מחייב ברור מקדים, מעמיק ככל האפשר, של כל מרכיבי תפיסת הביטחון, ובהם ההתרעה. במציאות האסטרטגית הקיימת מבחנו האמיתי של אמ"ן הוא ביכולתו לתת התרעה מערכתית על שינויים ותפניות במדינות שעמן יש לנו הסדרים מדיניים, כמו גם עם הרשות הפלסטינית, והתרעה אסטרטגית מול מדינות ערב האחרות. מתן התרעה כזאת חיוני על-מנת

להבטיח את יכולתו של צה"ל לתת מענה הולם במקרה של מימוש ההתרעה, ואולי לסלול בכך את הדרך למנוע מראש את המצב המשברי.

במבחן ההתרעה נדרש אמ"ן להתמודד עם ראייה מערכתית כוללת ולגלות רגישות גבוהה ביותר למצב המדיני, הבין-לאומי, הכלכלי הפנימי על רבדיו העמוקים, ולסיטואציות המדיניות שבהן נמצאת מדינת ישראל. זאת משום ההשפעה שיש לתהליכי קבלת ההחלטות בארץ על אלה הנעשים בעולם הערבי ובממשלים רלוונטיים נוספים בעולם. על אמ"ן לבחון בהתמדה את המתרחש במערכת כולה (ב-system כולו) גם מתוך הכרה עמוקה של המערכת

ולהעריך את מצב ההתרעה גם מתוך הבנת הרגישויות, בנעשה בצד הזה של הגבול בכל הנוגע ליכולות ולמגבלות, לכוונות ולכלל הפעילויות.

מבחן כולל ומקיף זה מחייב באמ"ן בניית מערך איסופי מתאים ומעבר לכך השקעה מרבית בפיתוח כוח-האדם הנדרש להתמודד עם אתגר האיסוף וההערכה. צה"ל נדרש למסד כלים לרב-שיח מתמשך ופתוח בין גורמי הפיקוד, המבצעים והמודיעין ובין הגורמים המופקדים על המשאבים והממשלה. בכל עת, ובמיוחד בתקופה הקרובה שתאפיין בשינויים ארגוניים, חיוני ליצור אווירה ארגונית המעודדת פתיחות, תחרותיות בריאה ועימות בין דעות כמסד ליכולת התמודדות אפקטיבית של אמ"ן במבחן ההתרעה ושל צה"ל כולו במבחן ההכרעה.

ההתרעה האסטרטגית אמורה להבטיח תכנון מדורג נכון ובזמן של המערכה הבאה, יכולת ומוכנות של צה"ל להכריע את המלחמה ביחסי שחיקה סבירים, מערך אימונים,

אל תדאג, אם יהיה משהו רציני מהמודיעין יודיעו לנו מיד...

אמצעי-לחימה ומלאים, הנבנים במקביל וכמענה ישיר, מתואם ומסונכרן להכנות שעושה האויב והתרעה אופרטיבית באשר לעיתוי המלחמה, להיקפה ולמקומה.

